

Vervroegde uittreding en andere overgangen tussen werken en niet-werken

André Corpeleijn

Door de teruggang van de werkgelegenheid kwamen werkzoekenden in 2004 moeilijker aan de slag dan in voorgaande jaren en raakten meer mensen zonder werk. Bij ouderen was het effect hiervan vooral zichtbaar in een grotere uittreding rond de leeftijd van zestig jaar. Inkrimping van het personeelsbestand door werkgevers heeft de uitstroom van ouderen gestimuleerd. De gemiddelde leeftijd van ouderen die stoppen met werken is weinig veranderd.

1. Inleiding

Verhoging van de arbeidsparticipatie is een belangrijke doelstelling van de overheid. De arbeidsparticipatie van vrouwen stijgt al dertig jaar vrijwel onafgebroken. Tijdens de tweede helft van de jaren negentig steeg ook de arbeidsparticipatie van mannen substantieel. Opmerkelijk is de ontwikkeling bij de vijftigers. Nederland is een van de landen die de daling van de arbeidsparticipatie van deze leeftijdsgroep heeft omgebogen in een stijging (OECD, 2005).

Naast langetermijnveranderingen speelt de conjunctuur een belangrijke rol op de arbeidsmarkt. Na de omslag van de conjunctuur in 2001 is de arbeidsparticipatie van jongeren en van mannen tot 55 jaar verminderd. Dit komt door de verminderde banengroei. Deze is jarenlang hoog geweest, maar na 2001 teruggelopen. Vooral in 2004 zijn veel banen verloren gegaan. Bedrijven proberen vaak gedwongen ontslagen te vermijden, maar bij forse personeelsinkrimpingen lukt dat niet altijd. Bovendien nemen de bedrijven dan minder nieuwe werknemers in dienst, zodat minder mensen een baan vinden.

Overgangen tussen werken en niet-werken kunnen dus verband houden met de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Het duidelijkst is dat bij de stromen naar en uit de werkloosheid. Andere overgangen tussen werken en niet-werken zijn vooral bepaald door persoonlijke omstandigheden en veranderingen daarin. Een relatie met de situatie op de arbeidsmarkt is dan afwezig of minder duidelijk. De meeste mensen die gaan werken, hadden voor ze aan de slag gingen geen werkloosheidsuitkering. Dit is bijvoorbeeld vaak het geval bij jongeren en herintredende vrouwen. Daarnaast komen de meeste werknemers die een baan beëindigen niet in de WW of de bijstand terecht.

In dit artikel worden de stromen tussen werken en niet-werken in 2003/04 vergeleken met die in voorgaande jaren, toen de situatie op de arbeidsmarkt sterk verschilde. De uitkomsten zijn gespecificeerd naar leeftijd. Speciale aandacht krijgt de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar en het patroon van vervroegde uittreding in deze groep.

De overgangen tussen werken en niet-werken zijn hier bepaald door voor elke persoon na te gaan of deze op elk

van twee peildata (eind september van twee opeenvolgende jaren) al dan niet werkte. Met overgangen in 2003/04 is bedoeld de verschillen tussen de situatie per eind september 2003 en die per eind september 2004. De termen stromen en overgangen worden hier als synoniem gebruikt. In plaats van bijvoorbeeld 'overgangen van niet-werken naar werken' wordt ook de omschrijving 'instroom in werk' gebruikt.

De vergelijking van peildata laat niet alle overgangen zien die tussen de peildata hebben plaatsgevonden. Een scholier die op geen van beide peildata werkte, kan bijvoorbeeld in de tussentijd een baan hebben gehad. Veel overgangen die verband houden met tijdelijk werk of kortdurende werkloosheid zijn niet zichtbaar bij een vergelijking op basis van peildata. Of deze beperking belangrijk is, hangt af van de populatie en de vraagstelling van het onderzoek. Bij een onderzoek naar bijvoorbeeld jeugdwerkloosheid is de beperking veel ernstiger dan bij een onderzoek naar uittreding van ouderen, omdat tijdelijke banen en tijdelijke werkloosheid vooral bij jongeren veel voorkomen.

Paragraaf 2 bevat een algemeen overzicht van overgangen tussen werken en niet-werken. Daarna volgen bijzonderheden over de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar in paragraaf 3 en enkele slotopmerkingen in paragraaf 4.

2. De overgangen in 2003/04 in vergelijking met voorgaande jaren

Van de werkenden in september 2003 werkte 7,9 procent een jaar later niet meer. Voor 0,6 procent was dit het gevolg van overlijden of emigratie. De uitstroom uit werk was groter dan in de voorgaande jaren. In 1999 en 2002 maakte respectievelijk 6,9 en 7,3 procent van de werkenden de overgang naar niet-werken. Van de niet-werkenden in september 2003 had 8,2 procent een jaar later werk. Dit is niet veel minder dan in het jaar daarvoor, maar 2,3 procentpunten minder dan vier jaar eerder, toen de conjunctuur zeer gunstig was. De uitstroom was in 2003/04 dus groter, en de instroom kleiner dan in de voorgaande jaren.

De stroom van niet-werken naar werken

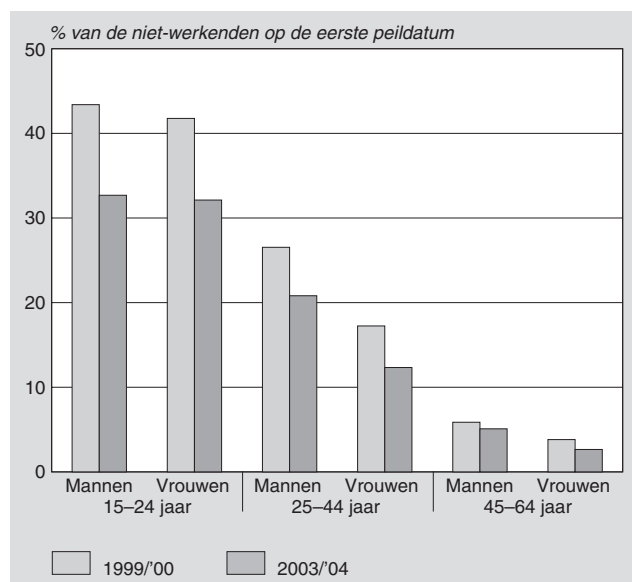
Overgangen van niet-werken naar werken komen naar verhouding veruit het meest voor bij jongeren en maar heel weinig boven de leeftijd van 45 jaar. Deze instroom in 2003/04 kleiner dan voorheen, zowel bij mannen als bij vrouwen en in alle leeftijdsgroepen. Vooral beneden 45 jaar is de instroom duidelijk afgenomen. Bij ouderen is de vermindering gering, aangezien ook in 1999/00 al heel weinig niet-werkende ouderen gingen werken. De instroom bestaat voor meer dan een derde uit (voormalige) scholieren en studenten. Daarnaast zijn er uitkeringsontvangers en personen zonder inkomen, onder wie herintreders.

Staat 1
Bevolking van 15 tot 65 jaar aan het begin van de periode naar werkzaamheid op twee peildata

	Werkzaamheid, eerste peildatum			
	Werkzaam	Niet werkzaam	Werkzaam	Niet werkzaam
	<i>x 1 000</i>		<i>in % van het totaal</i>	
<i>1999/00</i>				
Werkzaam, tweede peildatum	6 880	580	93,1	10,5
Niet werkzaam, tweede peildatum	471	4 772	6,4	86,5
Emigratie/sterfte tijdens periode	39	167	0,5	3,0
<i>2002/03</i>				
Werkzaam, tweede peildatum	7 168	455	92,7	8,4
Niet werkzaam, tweede peildatum	522	4 805	6,7	88,3
Emigratie/sterfte tijdens periode	47	180	0,6	3,3
<i>2003/04</i>				
Werkzaam, tweede peildatum	7 087	452	92,1	8,2
Niet werkzaam, tweede peildatum	562	4 905	7,3	88,5
Emigratie/sterfte tijdens periode	48	184	0,6	3,3

De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn niet erg groot. Alleen in de groep van 25 tot 45 jaar is er een duidelijk verschil tussen de instroom van mannen en die van vrouwen. Van de niet-werkende mannen heeft een hoger percentage een jaar later werk dan van de niet-werkende vrouwen. De verklaring ligt in de andere samenstelling van deze groepen. Onder niet-werkende mannen komen meer werkzoekenden voor dan onder niet-werkende vrouwen, die nogal eens geen werk zoeken wegens zorg voor het gezin of andere redenen. In absolute aantallen was de instroom van vrouwen van 25 tot 45 jaar in 1999/00 overigens aanzienlijk groter dan die van mannen. In 2003/04 gold dat in mindere mate.

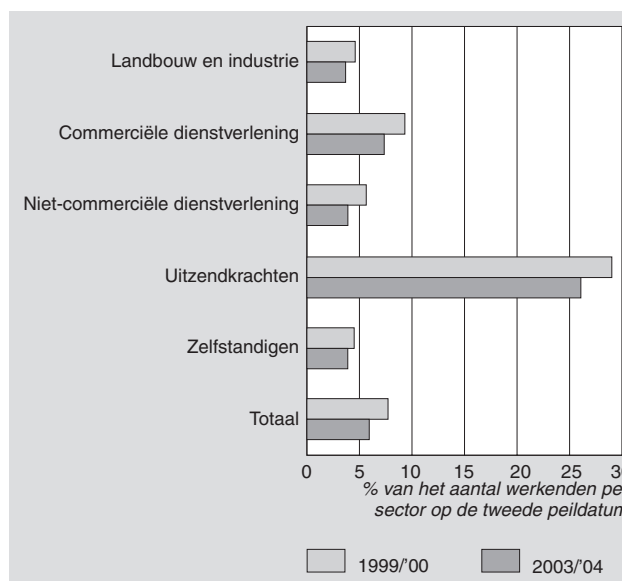
1. Instroom in werk

De vermindering van de instroom van werkenden heeft zich voorgedaan in alle economische sectoren: de industrie en bouwnijverheid, de commerciële dienstverlening, de overheid en de zorg. In alle sectoren werkten in 2004 minder personen die een jaar daarvoor niet werkten dan in 2000 het geval was. De instroom van niet-werkenden is re-

latief groot in de commerciële dienstverlening, en vooral bij de uitzendbureaus. In de commerciële dienstverlening gaat het onder meer om jongeren die in de detailhandel en horeca gaan werken.

2. Instroom in werk naar bedrijfssector

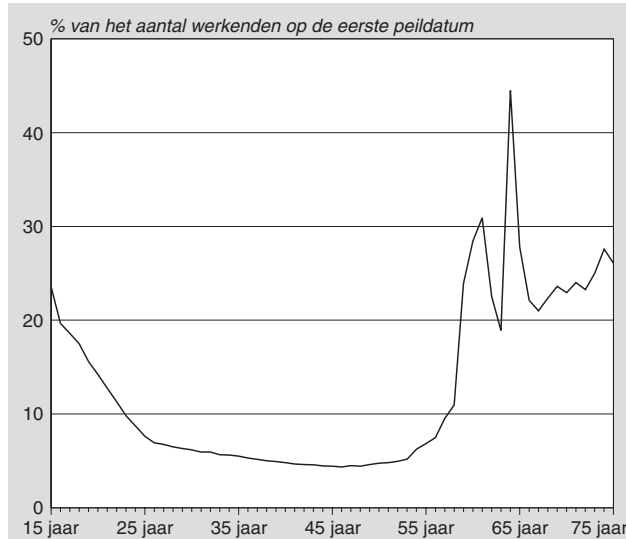

De uitstroom uit werk

Werkenden kunnen ophouden om uiteenlopende redenen, zoals beëindiging van een tijdelijk contract, ontslag, langdurige ziekte of arbeidsongeschiktheid, wijzigingen in gezinsomstandigheden en (vervroegde) pensionering. Het belang van deze vertrekredenen verschilt per leeftijdsgroep. Beëindiging van tijdelijk werk zal een belangrijke oorzaak zijn bij jongeren. Dit verklaart de relatief hoge uitstroom uit werk onder jongeren. Arbeidsongeschiktheid en pensionering zijn redenen die voornamelijk of uitsluitend bij ouderen spelen. De gebruikte bronnen bevatten geen informatie over vertrekredenen, maar geven wel aan dat de meeste mensen die stoppen met werken geen uitkering of pensioen ontvangen.

In 2003/04 was de uitstroom van werkenden vanaf 57 jaar meer dan 10 procent per jaar. Er zijn ook enkele opvallende pieken. De uitstroom is bij jongeren onder 25 jaar vrij hoog en ligt het laagst tussen 25 en 55 jaar. In de leeftijdsgroep vanaf 59 jaar speelt (vervroegde) pensionering een grote rol. Het patroon van de uitstroom geldt in grote lijnen ook voor eerdere jaren. De uitstroom van 55 tot 65-jarigen komt in de volgende paragraaf meer gedetailleerd aan de orde.

3. Uitstroom uit werk per leeftijdsjaar¹⁾, 2003/04

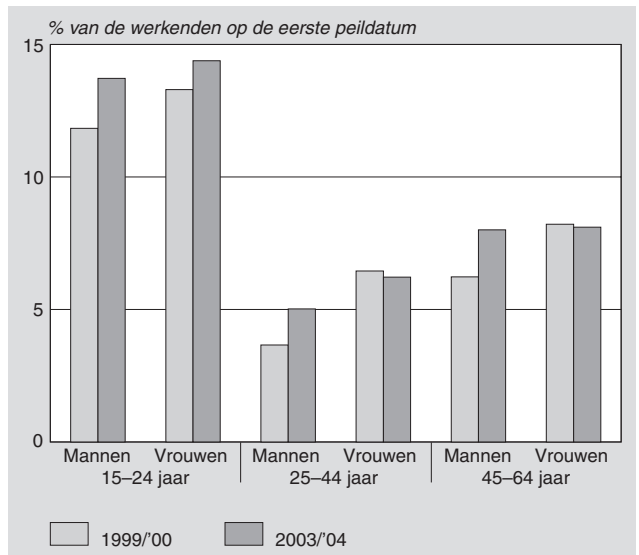
¹⁾Inclusief uitstroom door sterfte en emigratie.

In figuur 4 wordt voor globale leeftijdsgroepen en voor mannen en vrouwen afzonderlijk de uitstroom van 2003/04 met die van 1999/00 vergeleken. Hierbij blijkt dat de grotere uitstroom in 2003/04 zich voordoet bij mannen in alle leeftijden en bij vrouwen jonger dan 25 jaar, maar niet bij vrouwen van 25 jaar en ouder. Deze toename bij de mannen en jonge vrouwen houdt verband met een grotere instroom in de WW. Bij de vrouwen boven 25 jaar is de instroom in de WW eveneens toegenomen, maar hier tegenover staat dat bij vrouwen boven 25 jaar de uitstroom uit werk zonder WW is verminderd.

In 2003/04 was de uitstroom uit werk van vrouwen niet veel groter dan die van mannen. In de leeftijd van 25 tot 45 jaar is het verschil 1,2 procentpunt, in de andere leeftijdsgroepen is het kleiner of bestaat geen verschil. Het geringe verschil in 2003/04 zal enigszins door de conjunctuur beïnvloed zijn, maar toch lijken onderbrekingen in het beroepsleven bij vrouwen niet veel meer voor te komen dan bij mannen. Vertrek van vrouwen van de arbeidsmarkt wegens zorgtaken komt nog wel voor, maar veruit de meeste vrouwen blijven doorwerken als ze een kind krijgen.

De uitstroom is vooral groot onder uitzendkrachten Van degenen die in september 2003 als uitzendkracht werkten, was bijna een kwart een jaar later zonder werk. In andere bedrijfstakken lag de uitstroom tussen 5 en 10 procent. Een uitstroom van bijna 10 procent was er onder werkenden in de handel en horeca, terwijl in de gezondheids- en

4. Uitstroom uit werk¹⁾

¹⁾Inclusief uitstroom door sterfte en emigratie.

welzijnzorg, en in het openbaar bestuur en onderwijs de uitstroom iets meer dan 5 procent bedroeg.

3. De uitstroom van mensen van 55 tot 65 jaar

Het aantal mensen van 55 tot 65 jaar is sterk gegroeid. Dit komt doordat kort na de Tweede Wereldoorlog het aantal geboorten met een sprong omhoog ging. De omvangrijke jaargangen van 1946 en 1947 bereikten in 2001 respectievelijk 2002 de leeftijd van 55 jaar. Mede hierdoor is het aantal werkenden in deze leeftijd sterk toegenomen en neemt ook het aantal uitterders van deze leeftijd toe.

Een ander thema in deze paragraaf is de gemiddelde leeftijd van ouderen die stoppen met werken, kortweg de uitstroomleeftijd. Voor veel ouderen is stoppen met werken definitief, maar terugkeer naar het arbeidsproces gevolgd door een nieuwe uittreding is mogelijk. In de vorige paragraaf bleek al dat maar weinig niet-werkenden van 45 tot 65 jaar gaan werken. Dit geldt nog sterker voor de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar. Een klein deel van de uitstroom van een bepaald jaar betreft dus ouderen die al eens eerder zijn gestopt of die dat later nog eens zullen doen.

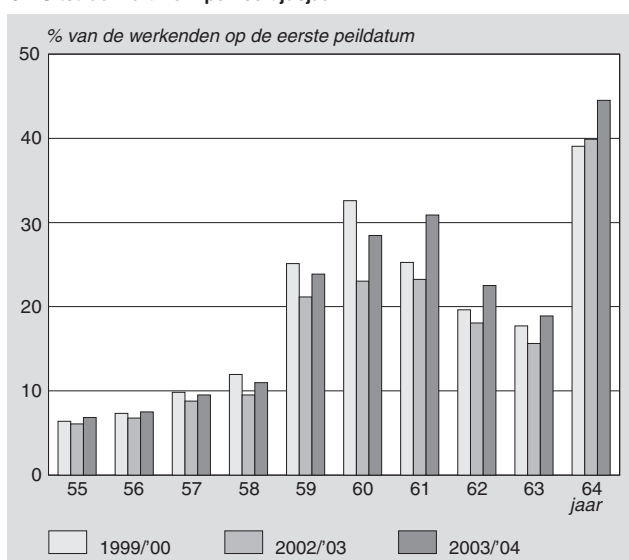
Om na te gaan hoe de uitstroom is veranderd zal eerst per leeftijdsjaar worden gezien hoeveel werkenden stopten met werken (leeftijdsspecifieke uitstroomquotiënten), en daarna de gemiddelde leeftijd van degenen die stopten met werken.

Leeftijd waarop de meesten stoppen fluctueerde

In elk van de onderzochte jaren is de uitstroom in verhouding tot het aantal werkenden het grootst bij 64 jaar. Van de relatief kleine groep mensen die met 64 jaar nog werkt, is 40 tot 45 procent een jaar later gestopt. De uitstroom rond de leeftijd van 60 jaar blijkt te fluctueren. De uitstroom was in 2002/03 kleiner dan in 1999/00, maar in 2003/04 groter dan in 2002/03. Afgezien van de leeftijd van 64 jaar was in 1999/00 de uitstroom het grootst met 60 jaar, en in 2003/04 met 61 jaar.

De fluctuaties van de uitstroom rond 60 jaar houden onder meer verband met veranderingen in regelingen voor vervroegde uittreding. Illustratief is de gang van zaken bij de overheid en het onderwijs. Begin 2003 is de pensioenregeling van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP) veranderd. Onderdeel van de wijziging was het stimuleren van langer doorwerken. Dat gebeurde onder andere door het extra verhogen van de FPU bij doorwerken na het 61e jaar. Hierdoor was de uitstroom in 2003 kleiner dan in het voorgaande jaar. Maar na 2003 werd bij de overheid in het kader van bezuinigingen de uitstroom van ouderen bevorderd. Duizenden rijksambtenaren stopten met werken door gebruik te maken van een zogeheten FPU-plus-arrangement (Remkes-regeling). De instroom in de FPU-regeling in de sectoren overheid en onderwijs is in 2004 veel meer gestegen dan verwacht. De toename van de uitstroom heeft zich in de sector overheid en onderwijs in 2005 doorgezet (Persbericht VUT ABP, 16 december 2005). In (delen van) het bedrijfsleven hebben zich soortgelijke ontwikkelingen voorgedaan. Vervroegde uittreding is minder aantrekkelijk gemaakt, maar bij inkrimping van het personeelsbestand wordt soms het vertrek van ouderen gestimuleerd.

5. Uitstroom uit werk per leeftijdsjaar¹⁾

¹⁾Inclusief uitstroom door sterfte en emigratie.

De toegenomen uitstroomquotienten doen al vermoeden dat de uitstroom ook in absolute zin in 2003/04 groter was dan in het voorgaande jaar. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. De uitstroom was in 2003/04 de helft groter dan in 1999/00. Ook ten opzichte van 2002/03 is er een sterke groei. De uitstroom in 2003/04 is veel groter dan te verwachten was op grond van de aantallen werkenden in deze leeftijd en het patroon van uittreding van voorgaande jaren. De effecten van personeelsinkrimpingen bij de overheid en in het bedrijfsleven zijn hier zichtbaar.

De gemiddelde leeftijd van de uittrekkers bedroeg 59,2 jaar in 2003/04. Hierbij gaat het om de leeftijd op de eerste peildatum; op het moment van uitstroom zal men gemiddeld een half jaar ouder zijn. Er is een klein verschil in de uitstroomleeftijd tussen mannen en vrouwen. Mannen zijn gemiddeld 0,4 jaar ouder. Een groter verschil is er tussen degenen die pensioen ontvangen en de overige personen die stopten met werken. Degenen die stopten met werken en op de tweede peildatum pensioen ontvingen, waren gemiddeld 59,9 jaar. De gemiddelde uitstroomleeftijd is in de periode 1999–2004 nauwelijks veranderd.

4. Slotopmerkingen

De overgangen tussen werken en niet-werken verschilden in 2003/04 dus duidelijk van die van eerdere jaren. De stroom van werken naar niet-werken was in 2003/04 groter, en de stroom van niet-werken naar werken kleiner dan in de voorgaande jaren. Deze veranderingen deden zich voor bij mannen en vrouwen en in alle leeftijdsgroepen.

In de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar was de herintreding niet alleen in 2003/04, maar ook in de voorgaande jaren van hoogconjunctuur gering. De conjunctuur heeft in deze leeftijdsgroep vooral effect gehad op de uitstroom uit werk. In 2003/04 stopten veel meer ouderen met werken dan in voorgaande jaren. Voor een deel heeft dit te maken met de vergrijzing, maar de ongunstige conjunctuur en de personeelsinkrimpingen vormen de belangrijkste verklaring.

Technische toelichting

De gegevens zijn ontleend aan het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS. Het SSB bevat gegevens over

Staat 2
Uitstroom uit werk van 55 tot 65-jarigen¹⁾

	Aantal			Gemiddelde leeftijd		
	1999/00	2002/03	2003/04	1999/00	2002/03	2003/04
	<i>x 1 000</i>			<i>jaren</i>		
Totaal	81	92	120	59,1	59,1	59,2
Inkomensbron tweede peildatum						
Zonder pensioen	33	37	42	58,1	57,9	57,9
Met pensioen	49	55	78	59,7	59,9	59,9
Geslacht						
Mannen	54	61	80	59,2	59,2	59,3
Vrouwen	27	31	40	58,8	58,8	58,9

¹⁾ De leeftijd is de leeftijd op de eerste peildatum.

alle personen, banen en uitkeringen in Nederland die op microniveau aan elkaar relateerbaar zijn. Meer informatie over het SSB (cijfers en toelichtingen) is te vinden op StatLine (www.cbs.nl), onder meer in de tabel 'Werknemers: in- en uitstroom uit arbeid'.

Uitgangspunt in dit artikel is de bevolking van 15 tot 65 jaar op de eerste peildatum. Personen die op de eerste peildatum niet in Nederland woonden, maar op de tweede peildatum wel (immigranten) zijn buiten beschouwing gelaten. Personen die op de eerste peildatum in Nederland woonden, maar op de tweede niet meer (overledenen en geëmigreerden) zijn wel opgenomen in de cijfers. De leeftijd is de leeftijd op de eerste peildatum, dus voor 2003/04 is dat de leeftijd per eind september 2003.

Instroom in werk

Een persoon die op de eerste peildatum niet werkt, en op de tweede wel, en op beide data in Nederland woont.

Uitstroom uit werk

Een persoon die op de eerste peildatum werkt en in Nederland woont, en op de tweede peildatum niet meer werkt, inclusief overleden en geëmigreerden.

Leeftijdsspecifieke uitstroomquotiënten

Percentage van de werkenden van een bepaalde leeftijd op de eerste peildatum dat een jaar later niet meer werkt. Dit verhoudingsgetal is vergelijkbaar met de leeftijdsspecifieke sterftetekans in de demografie.

Pensioen

Inkomsten op grond van de AOW, VUT, FPU, AWW/Anw, oorlogs- en verzetspensioenen, lijfrente-uitkeringen, aanvullend pensioen van pensioenfondsen. (AOW = Algemene Ouderdomswet. VUT = Vervroegde uittreding. FPU = Flexibel pensioen en uittreden. AWW/Anw = Algemene Weduwen- en Wezenwet/Algemene Nabestaandenwet.)

Indeling naar economische activiteit

Deze indeling is volgens de SBI 1993. In figuur 2 zijn de uitzendkrachten en de zelfstandigen die niet tevens werknemer zijn, als aparte categorieën opgenomen. De overige werknemers zijn ingedeeld in drie sectoren.

Literatuur

OECD 2005, Ageing and Employment Policies, Paris 2005.